

תולדות העיתונות היהודית של גליציה ובוקובינה

עיתונים יהודיים בשפות שונות מילאו תפקיד כפול, הן כמשקפים של המציאות, המקומית והכללית, היהודית והסובבת, הן כשותפים בעיצוב פני החברה היהודית נוכח המודרנה, על שלל מגמותיה. וכך נכרכים בזירת כתיבה זו אלו באלו עיתונים כלליים, לוחות שנה, ידיעונים ועיתוני חדשות, יחד עם כתבי עת ספרותיים ופוליטיים המוקדשים להשכלה, ספרות יפה, חכמת ישראל, רפורמה, אורתודוקסיה, השתלבות תרבותית ופטריוטיות לחברה הסובבת, המקומית והאימפריאלית, לאומיות, סוציאליזם, ציונות, עבריות, ידישיזם, חינוך ומוסדות חינוך, פוליטיקה, מפלגות, תנועות נוער, ארגונים חברתיים, ענפי כלכלה ועוד ועוד.

היקפיהם של הפרסומים העיתיים של יהדות גליציה ובוקובינה מרשימים מאוד ביחס לרוב יתר התפוצות היהודיות בעת ההיא: בכמאה השנים הראשונות לעיתונות היהודית של גליציה ובוקובינה האוסטריות, תקופה המקבילה לראשית העיתונות היהודית כתופעה חברתית רחבה, הופיעו קרוב ל-250 כותרים, חלקם חלוציים ופורצי דרך; ובתקופה הקצרה יחסית, כשנות הדור שבין שתי מלחמות העולם, יצאו לאור בגליציה הפולנית ובבוקובינה שבשלטון רומני 400 כותרים בקירוב. בשלבים המוקדמים הופיעו כתבי העת של תפוצות אלה בעיקר בשפות היהודיות, תחילה בעברית ובהמשך גם בידיש, אך עם העמקת תהליכי ההשתלבות התרבותית בחברה הסובבת התגונו שפות הכותרים גם לגרמנית, פולנית ורומנית.

העיתונות של ראשיתה את The beginning of the Jewish press in Galicia, and Eastern Europe in general, היא היהודית בגליציה, ובמזרח אירופה בכלל, מקובל ליחס לשנתונים העבריים 'לוח הלב' / 'ציר נאמן', שהמשכיל יוסף פרל החל להוציא בטרנופול עירו ב-1813. רוב הכותרים בראשית ימיה של העיתונות היהודית בגליציה הופיעו בעברית, ויצאו בתדירות נמוכה, מידי שנה או כמה חדשים, ובדרך כלל לא האריכו ימים, או אף הופיעו כקבצים חד-פעמיים. כתבי עת אלו היו בעלי אופי ספרותי, ברוח שתי התנועות האינטלקטואליות המובילות בחברה היהודית האירופאית בת-הזמן, ההשכלה וחכמת ישראל. כתבי העת שבהם נתייחד לבני גליציה, כעורכים וכמחברים, מעמד בולט במחצית הראשונה של המאה ה-19, ושהתמידו לפחות במשך מספר שנים, היו דווקא אלו שהופיעו מחוץ לגליציה, ובראשם 'בכורי העתים' הווינאי (1820–1831) ו'כרם חמד' בימיו בווינה ובפראג (1833–1843).

בהדרגה, החל מאמצע המאה ה-19, הלכה זירת העיתונות היהודית הגליצאית והתרחבה מבחינת השפות, תכיפות ההופעה ותחומי העיסוק, ובעיקר חדשות, פוליטיקה, דת וחברה. בין ציוני הדרך בהתפתחות עיתונות זו יצינו:

א. ב-1848 החל להופיע כתב עת ראשון **בידיש**, 'צייטונג', שהיה גם השבועון הראשון ביהדות מזרח אירופה, וממנו הופיעו 73 גיליונות.

ב. דחיפה לשימוש בשפות אירופאיות בעיתונות היהודית התחוללה כעשרים שנה לאחר מכן, הודות להענקת שוויון זכויות ליהודי גליציה ב-1867. עקב כך ב-1868 החל להופיע בגליציה הדו-שבועון **בגרמנית** (תחילה באותיות עבריות ובהמשך באותיות לועזיות) דער איזראעליט / *Der Israelit*, בהוצאת האגודה 'שומר ישראל', בעלת הנטייה הגרמנית הליברלית. ושנתיים אחר כך, ב-1870, החל להופיע *Izraelitay*, שבועון יהודי ראשון בגליציה **בפולנית**; ב-1877 החל לצאת בשפה זו ע"י אגודת 'דורשי שלום' השבועון *Zgodaj*, שהטיף לאחוזה יהודית-פולנית; וב-1881 החל לצאת מטעם 'אגודת אחים' הפרו-פולנית השבועון בפולנית *Ojczyzna*, ובחלק מהתקופה בצירוף מוסף בעברית, המזכיר אהבה לארץ מולדתו.

ג. ב-1879, וכמענה לתהליכי השתלבות תרבותית, רפורמה וחילון, החל להופיע מטעם חברת 'מחזיקי הדת' **האורתודוקסית** בגליציה דו-השבועון *מחזיקי הדת*, שבהמשך הפך לשבועון, והתמיד בהופעתו כ-35 שנה עד למלחמת העולם הראשונה.

ד. העשור האחרון למאה ה-19 עמד בסימן הופעתן של שתי תנועות חדשות ביהדות גליציה, **הסוציאליזם הציונות**. ב-1892 החל להופיע בידיש **ארביטער שטיממע**, ביטאונה של מפלגת הפועלים היהודית של גליציה, העיתון הסוציאליסטי היהודי הראשון בגליציה. וב-1893 החל להופיע כתב העת בפולנית *Przyszłość*, כלי מבטאה של התנועה הציונית בגליציה.

שורה ארוכה של **שבועונים** נוספים, כעשרים, הופיעו במחצית השנייה של המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20, ובהיקף של עשרות עד מאות גיליונות, רובם בעברית ובידיש ומיעוטם בפולנית. עם אלו נמנים **המבשר** (1861–1867) עברי אנכי / **העברי** (1865–1890) **קול העת** מטעם 'חברת שוחרי שפת עבר' (1870–1872), **הזמן** / **רוח הזמן** (1890–1891) **המגיד** (1892–1903), שנדד מגרמניה לגליציה, **הדור** (1901–1904) **המצפה** (1904–1921) ו **בת קול** (1912–1919), בעברית; **דראהאביטשער צייטונג** (1883–1914) **ידישעס פאלקסבלאטט** (1896–1897) **דער יוד** (1899–1902) **ידישע פאלקס-צייטונג** (1902–1903) **ידישע פאלקסצייטונג** (1902–1904) **ידישע ארבעטער**

צייטונג, (1905—1906) דער סאציאל דעמאקראט, (1905—1920) דאס וואכנבלאט (1908—1918) ויידישע אילוסטרירטע צייטונג (1909—1912), ביידיש; ו-*Wschód* (1900—1912) ו-*Jedność* (1907—1912) בפולנית.

ב-1904 החל להופיע **היומון** היהודי הראשון בגליציה, לעמבערגער טאגבלאט, ביידיש, והוא התקיים בגלגולים שונים עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. אחריו היו עוד מספר ניסיונות להוציא יומונים, עד תחילתה של מלחמת העולם הראשונה, אך רובם לא האריכו ימים.

רוב כתבי העת היהודיים בגליציה האוסטרית הופיעו בשתי הערים הראשיות בגליציה, למברג (לוב) וקרקוב, שבהן שכנו שתי הקהילות היהודיות הגדולות, ובהתאם לכך שם התרכזו עיקר בתי הדפוס של יהדות גליציה, וכן גם עיקר כוחות היצירה של תפוצה זו. אולם כמה כתבי עת הופיעו גם בערים טרנפול, ז'ולקייב, ברודי, פשמישל, קולומאה, דרוהוביץ', סטניסלבוב, טרנבוב, נובי סונץ, ז'שוב, סקלה, סטרי וזלוצ'וב. בבוקובינה החלו להופיע כתבי עת יהודיים רק בתקופה מאוחרת יחסית, בשלהי המאה ה-19, ובעיקר בבירה צ'רנובץ, הראשון בהם בעברית, המצפה מ-1881.

מלחמת העולם הראשונה המיטה חורבן על הקהילות היהודיות בגליציה ובבוקובינה ועל חיי הציבור שלהן, ובתוך כך על העיתונות שלהן. אולם התנאים שנוצרו לאחר מלחמת העולם הראשונה, עם הקמת הרפובליקה הפולנית השנייה והכללת גליציה בה, והכללת בוקובינה ברומניה הגדולה, הובילו לשיקום חיי הציבור של היהודים בחבלי ארץ אלו ובתוך כך לקימום, להתפתחות ולפריחה מחודשת של העיתונות שלהם. תהליך זה כידוע נקטע באחת עם פרוץ מלחמת העולם השנייה.

(מאת נתן שיפריס)

20.03.2023Written on:

<http://www.jgaliciabukovina.net/he/node/232438>Source URL: